
П. М. Рабінович

Львівський національний університет імені Івана Франка

С. П. Рабінович

Львівський державний університет внутрішніх справ

**ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Рецензія: *Лобода Ю.П.* Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). – Львів: Світ, 2009. – 280 с.

Вихід у світ монографії Ю.П.Лободи «Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу)», з якою нещодавно отримала змогу ознайомитись юридична громадськість, у багатьох відношеннях явище прикметне у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції. Адже не секрет, що методологічна ситуація, яка панує нині у правознавстві, та й в інших гуманітарних науках пострадянського періоду, й нерідко характеризується як «методологічний плюралізм» чи «мультипарадигмальність», іноді фактично звільняє науковців не тільки від необхідності осмислення предмета дослідження в основоположних категоріях діалектики, але й загалом від дотримання суворой дисципліни у виборі й використанні дослідницьких методів. А це дозволяє еклектично поєднувати суперечливі й навіть концептуально протилежні підходи, довільно сполучати метафізичні й емпірично зорієнтовані конструкції тощо.

На противагу цьому, розглядуване дослідження повертає до себе увагу послідовністю використання саме діалектичного методу. На основі законів діалектичної логіки тут досліджуються закономірності розвитку й функціонування одного з найскладніших й найбільш багатогранних феноменів соціокультурної сфери – правової системи. Автор демонструє блискуче володіння науковою методологією, здійснюючи послідовне сходження від метатеоретичного рівня осмислення об'єкта дослідження до рівня соціальної емпірії, на якому й наповнюються конкретним змістом основні протиріччя, які виступають джерелом історичного й логічного розвитку правової системи.

Обраний спосіб розкриття дослідницького задуму нагадує аерофото зйомку, в процесі якої з наближення до предмета масштаб зображення поступово збільшується. Пунктами бачення, у яких фіксується дискурс, послідовно постають проблема праворозуміння; феномен права, що аналізується у його взаємовпливах із традицією праворозуміння; правова традиція в її зв'язках із

поняттям права та з проблемою його етнічності; на такій основі відбувається перехід до розгляду правової традиції українського народу як предмета теоретико-правової юриспруденції, методології дослідження якої присвячено окремий розділ; зрештою, національна правова традиція висвітлюється як чинник еволюції правової системи України. Не можна не вказати також, як на аргумент на користь евристичності діалектичного методу, на виявлені автором сутнісні протиріччя, котрі характеризують українську правову систему (с.163-165).

Проте не самим лише майстерним використанням методологічних і композиційних засобів визначаються цінність та оригінальність цієї наукової праці. Гадаємо, значно більшою мірою така цінність зумовлена суспільно-політичною значущістю висвітлених загальнотеоретичних проблем і переконливим обґрунтуванням необхідності вивчення й використання того пізнавального потенціалу, яким володіють запропоновані підходи до їх розв'язання.

Чи не найважливішою з таких проблем є *проблема етнокультурної ідентичності правової системи України*, – питання, котре переважно оминається у тій юридичній літературі, яка значною мірою зорієнтована на коментування формально чинних норм позитивного права. Однак ігнорування означеної проблеми аж ніяк не свідчить про її відсутність. Радше, навпаки – брак академічної уваги до реальних соціальних суперечностей, котрі слугують рушійним джерелом збереження й розвитку якісної визначеності національної правової системи, лише сприяє консервації й поглибленню кризових явищ у цій системі. Одним із наслідків такого ігнорування стає некритичне й суто формальне запозичення українським законодавством низки інокультурних правових рішень і конструкцій (скажімо таких як довірча власність чи суд присяжних), ефективність та дієвість яких у національному правопорядку залишається досить сумнівною.

Чинне право є таким лише за умови застосування, за умови, що воно є реальним, «живим» правом – під цим гаслом соціологічної юриспруденції, мабуть, може підписатись і сам автор книги (який, до речі, є адвокатом із багаторічним стажем практичної роботи), – тим більш значущим видається як здійснене автором сходження від повсякденних потреб юридичної практики до досягнення національної правової системи як динамічної соціокультурної цілісності, сутність якої перебуває в безперервному розвитку, так і сходження до конкретних проявів загальних закономірностей цієї цілісності (с.161 і наст.). Необхідність історичного й конкретно-соціологічного осмислення правової реальності неминує приводить до того, що центральною категорією, за посередництва якої осмислюється становлення й розвиток вітчизняної правової системи, стає категорія *національної правової традиції* – багатогранне поняття, зміст якого на сторінках книги постійно уточнюється й збагачується.

Попри структурну складність, історичну змінність субстанції тієї етнонаціональної реальності, яка відображається в етнографії й у державознавстві за посередництва поняття *український народ*, заперечувати її існування навряд чи наважиться будь-хто з дослідників. У світлі цього загалом доволі суттєві питання про співвідношення понять *нації, народу, етносу, субетносу* (на які, зауважимо, автор, мабуть, не випадково не поспішає давати однозначних і формалізованих відповідей), видаються все ж таки, хоч і важливими, проте відносно другорядними.

Натомість більш фундаментальною проблемою залишається інтерпретація в дослідженні поняття «правовості». Тут, як видається, є низка суперечливостей. Автор стверджує, що існують лише конкретні «правові» явища та їх система («правова система»), тоді як право як самостійне явище («предмет») не існує (с.18-21, 61-62, 65). Водночас він вважає правом нормативно осмислений життєвий досвід поколінь, які існують зараз (с.88). Але ж такий досвід, зафіксований за посередництва певних засобів, форм, є цілком реальним, емпірично фіксованим явищем – фіксованим у тому числі й емпіричними методами. Певні соціальні факти (норми, відносини, погляди) можуть вважатися правовими не до, а після поширення на них певного абстрактного поняття про право, тобто шляхом сходження від абстрактного до конкретного. У протилежному випадку використання прикметника «правовий» виглядає цілком необґрунтованим, довільним, невмотивованим.

Дослідник вважає право «правовою» традицією народу, під якою розуміється тенденція роз-

витку «правової» складової соціальної організації соціально – конкретного народу (с.155). Тут, по-перше, не можна не побачити логічне коло («право» – це «правова»). А по-друге, життєвий досвід осмислюється й об'єктивується у різноманітних – як за змістовими, так і за формальними характеристиками соціальних норм. То що: усі такі норми будемо вважати правом? Одне слово, отожднення норм правових з іншими соціальними нормами – насамперед моральними, чітко простежується у концепції автора, в усій його праці.

Авторська інтерпретація категорії правового – знову ж – цілком стосується і категорії морального, чи корпоративного, чи звичаєвого (с.19). Тому така інтерпретація навряд чи дає можливість вирізнити власне правову традицію з-поміж інших соціальних традицій. До речі, конвенціонізм є не меншою, а мабуть, ще більшою мірою методом побудови категорії моралі, аніж право.

Коли автор веде мову про емпіричні дослідження «правових» явищ, фактів, то він безпечно зводить, обмежує їх лише до державно-санкціонованих фактів (с.20-21). А отже, базується суто на державно-позитивістському праворозумінні. І коли в інших ситуаціях він вважає – і це його право – явища «природного» права «фантомом», то це щонайменше вимагало б розшифрувати, який зміст вкладає дослідник у поняття «природного» права – метафізичний, тобто суто ідеалістичний, чи ж соціально – позитивістський.

Не заперечуючи існування універсальних закономірностей усіх правових систем, він водночас робить пафосом цієї роботи не пошук саме таких закономірностей, а характеристику «закономірностей» лише однієї (української) правової системи.

Вважаючи, що «онтологія правового є передумовою праворозуміння» (с.24), автор мовби наділяє якісь явища властивістю «правовості», незалежно від того, відображені вони у свідомості, усвідомлені чи ні. Насправді ж така властивість «приписується» певним явищам, лише спираючись на те чи інше праворозуміння. Тому більш адекватним видавалось би протилежне твердження: «онтологія праворозуміння як передумова «правовості».

Імовірно, однією з особливо гострих проблем, яка навряд чи пройде повз увагу читача, є сама можливість, так би мовити, недиференційованого сприйняття феномену *народу* (с.73-74), звідки постає й загальний *монізм* авторської інтерпретації національної правової традиції. У який спосіб мають бути несуперечливо поєднані твердження про існування єдиної правової традиції із визнанням етнічної й соціальної неоднорідності, що характеризують сучасне українське суспільс-

тво (з огляду на що, зокрема, виділяються «перша» і «друга» підсистеми правової системи (с.166)? Як позначаються на якісній визначеності національної правової системи процеси деетнізації права, що неминуче супроводжують правогенез в умовах державотворення? Яка складова етнічності залишається «знятою» при об'єднанні «різномірних, несхожих між собою елементів» в «єдину правову традицію українського народу, категорія якої, на відміну від категорій правової культури чи правової свідомості, виявляє не те специфічне, що характеризує кожен етнокультурний компонент, а навпаки, виявляє те спільне, що об'єднує все різноманіття правового життя народу упродовж багатьох поколінь у єдину грандіозну правову систему» (с.128)? Загостримо поставлені питання стосовно поліетнічного суспільства: якою мірою обличчя окремих етнокультурних *традицій* можна розпізнати у згаданій *єдиній правовій традиції*?

Значна частина наведених вище питань та зауважень, мабуть, належать до кола тих, що неодмінно супроводжують будь-яке дослідження, автор якого неупереджено відображає емпіричні дані і дотримується єдиних методологічних позицій.

Не все безсумнівне і в інтерпретації традиції, яку автор практично не стільки обґрунтовує, скільки лише декларує. Він охоплює цим поняттям як старі, колишні стереотипи поведінки («релікти»), так і змінені, нові стереотипи (с.199-200, 216-218). Але чому нові трансформації старих стереотипів теж підводити під традицію? Якщо виходити навіть з тлумачних словників, то якісні

зміни, змістова трансформація, радикальні реформи якихось явищ, процесів – це дещо протилежне традиції, її антипод, протилежність. Якщо протилежний «життєвий досвід» поколінь суперечить новим умовам життя нового покоління, то він, – явно чи неявно, відкидається (відповідні соціальні норми скасовуються, змінюються) – для адаптації його до цих нових умов, до іншої «конкретної історичності».

Так чи інакше, не викликає сумніву, що категорія правової традиції є необхідною ланкою загальної системи понять, за посередництвом яких має відбуватись цілісне осмислення правової реальності в єдності її феноменологічних та сутнісних, соціально-змістових і формально-структурних, духовних і матеріальних аспектів. Як переконливо демонструє автор, засоби етнографії (культурної антропології) виявляються придатними й необхідними для феноменологічного опису українського права, сучасний стан і майбутнє якого неможливо зрозуміти інакше, як у зв'язку з його історичним минулим.

Тож є всі підстави для висновку, що знайомство з пропонованою науковою працею дасть матеріал для плідних роздумів не лише представникам загальної теорії та історії права та держави, але й широкому правничому загалу. Сподіваємося, що таке знайомство переконає читача в тому, що конкретно-соціологічне дослідження морфології національної правової традиції нині залишається одним із найбільш нагальних завдань для вітчизняного праводержавознавства.